

szövegnek a költő személyét érintő részletei egytől-egyig utólagos betoldások.” (II:131.) Az azután hivatkozott Fekete Sándor viszont ellenvéleményt jelentett be recenziójában (Új Tükör, 1988. február 7.). Szuper írása jellegzetes színésznapló: a pálya végén nyerte el formáját, de filológiaiilag igazolható, hogy korábbi feljegyzésekre támaszkodott. Így azután színháztörténeti forrásértéke kétségtelenül van, míg saját szerepe megnövelve szerepel, az irodalmi és egyéb értéktételek pedig a megfogalmazás időpontját tükrözik. Itt azonban a *színész* Petőfiről lévén szó, talán helyes lett volna a „Kétes hitelű napló” minősítés alatt felvenni, a Kéry Gyula közölte, több mint kétes hitelű levelek analógiájára. Kivált, ha az adattár (I:9–13.) közli a szembeisítható színlapokat és zsebkönyvi adatokat. Egyetlen bizonyítékot: Szuper természetesen pontosan és jól emlékszik naplójában saját szerepnevére az 1842. november 10-i *Párizsi naplopó*-előadáson: Bizot. A színlapon (I:8.) ez azonban hibásan van nyomtatva (*Bírott*), valószínűleg a nyomdába adott színlap kéziratának félreolvasása folytán.

Nem tudhatjuk, Kiss József a kézirat készülségének milyen fokán vette át Oltványi Ambrus munkáját. Az a tény, hogy a két kötet szerkesztés egységet alkot, utalásrendszere következetes és szinte napra kész, a sajtó alá rendező és a kiadói belső szerkesztés jó teljesítményét dicséri. A minden lényegeset közlő, mindazonáltal szikár jegyzetanyag terjedelme (26 oldal) itt is hasonló a főszöveghez (128 oldal) viszonyítva mint az I. kötetben.

Az az igazság, hogy az olyan alapművekről, mint a Petőfi-adattár két kötete, kétszer kellene recenziót írni. Az első, szinte előleges értékelést most, a megjelenést követően. A másodikat pedig, az igazán méltánylót később, évek múltán, amikor már sokszor vettük le a Fontes 11. és 12. kötetét könyvespolcunkról, használtuk, hivatkoztunk rá, része lett kutatói, oktatói hétköznapijainknak. (Akadémiai Kiadó, Bp. 1987.)

KERÉNYI FERENC

KOSÁRY DOMOKOS: A TÖRTÉNELEM VESZEDELMEI

Kosáry Domokos huszonöt év (1961–1986) terméséből válogatta itt közreadott tizenhat tanulmányát. A különböző témájú, módszerű és típusú írásokban markánsan rajzolódnak ki a szerző szilárd kutatói tartásának, koncepciózus, rendszerező szemléletének jegyei, mindaz, ami a feldolgozott hatalmas forrás- és ismeretanyagot valójában

„beszédessé” teszi. E szemléletmód, amely igazán a nagy összefoglaló munkákban képes kiteljesedni, itt mint cseppben a tenger jelenik meg. Mégis, a történész szakmai eredményein túl ez az, ami a legnagyobb tanulságokat szolgáltatja.

A kötet terjedelmének mintegy kétharmadát teszik ki a kimondottan *történeti vizsgálatokat* rögzítő tanulmányok, a fennmaradó részben a *történettudomány* elméletének, történetének és funkcióinak *kérdései* állanak a középpontban. A vizsgált történeti problémák időben Mohácstól Kossuthig terjednek, a kitekintés azonban ennél is szélesebb, átfogja az egész egyetemes és magyar történelmet, napjainkig hatoló látással. A tematika szinte összefoglalhatatlanul szerteágazó, így már csak ezért is célszerűnek látszik a vizsgálati módszer felől közelítve megkísérelni áttekintésüket. A hagyományosabb dokumentumelemzésre két tipikus példa szerepel a válogatásban (*A tényei „tumultus” 1766-ban, Kossuth pénzügyminisztériuma 1848-ban*). Az első esetben egy helyi parasztzendülés, vagy inkább udvarházi csetepatéba torkolló forrongás történetének a rekonstrukcióját kapjuk, emberközelbe hozván „egy darab XVIII. századot”. Ahhoz azonban, hogy az ilyen jellegű kutatómunka betöltse funkcióját, szükséges a történész mértéktartó tisztánlátása, elkerülendő a túldimenzionálás veszélyeit. A tényi „tumultus” leírásában erre is példát kapunk, csakúgy mint a Kossuth pénzügyminisztériumáról szóló részlettanulmányban. E vizsgálatok igazi értelmüket a nagyobb összefüggésekbe illesztve nyerik el, amelyek viszont a források feltárása nélkül nem vagy csak hamisan körvonalazódhatnak.

A kötet négy másik tanulmánya elsörendően társadalomtörténeti szempontokat érvényesít. A *Bél Mátyásról* és a *Széchenyi Istvánról* szóló írásokban ugyan maguk a történeti személyiségek állanak a középpontban, s jelentősek az irodalom- és művelődéstörténeti vonatkozások is, de az elemzések végül is bizonyos szociológiai összefüggések, történeti tendenciák feltárásához vezetnek el. A *II. Józsefről* készített pillanatfelvétel már elsősorban a korabeli fő társadalmi erőket, a felvilágosodás hazai változatait vizsgálja fel, a személyiség csak érintőlegesen kerül szóba, míg a *XVIII. század értelmiségéről* szóló tanulmány már teljes egészében a réteg, ill. típusajátosságokat igyekszik megragadni.

Az előzőnél is szélesebb horizontú vizsgálati módszer azt, amelyik Magyarország fejlődését a nemzetközi politika mozgásrendszerébe ágyazottan vizsgálja fel (*Magyarország a XVI–XVII. századi nemzetközi politikában, Európa politikai rendszere 1815 után, 1848: az európai forradalmak anatómiája*). Kosáry Domokos történelemszemléletének egyik alapvonása az eme vizsgálatokban is megnyilvánuló felismerés: hazánk története egy nagyobb rendszer történetének a része, így nem is vizsgálható abból kiszakítottan. Ez jól ismert tények

más dimenzióba helyezését is jelenti, ami nem egy új felismeréshez, a hagyományossá váltnál meggyőzőbbnek tűnő interpretációhoz vezetett el.

Ebből a gondolatkörből táplálkozik, csak az általánosításnak még magasabb fokát valósítja meg az az elemzési mód, amely modellalkotásra, a fejlődés típusokban történő megragadására törekszik (*Az európai fejlődési modell és Magyarország, Az európai kis államok típusai*). A régió-elmélet alkalmazása rendkívül termékeny a nagy összefüggések láttatásában, az egységes, rendszeres történet szemlélet kialakításában, legyen elég példaként most csak a magyar történelem megítélésére utalni: „Aki e századok magyar történetét egyszerűen a teljes függetlenségért való hadakozások szüntelen folyamatának próbálja tekinteni, az nemcsak az egykorú magyarok racionalitását vonja kétségbe, mintha saját mozgásterük koordinátáit ennyi idő alatt sem tudták volna jól megtanulni, hanem szükségképpen a reménytelen balsikerek végeláthatatlan sorozataként értelmezi e hosszú korszak történetét. Márpedig e történetben — nézetünk szerint — éppen ellenkezőleg, az a figyelemre méltó s szinte meglepően sikeres, hogy e kis magyar államnak ilyen szorítóban mégiscsak sikerült politikai létét, önállóságát, kulturális egyéniségét és színvonalát megőriznie, nemcsak a viszonylag nyugodt időszakokban, hanem a válságok és nehézségek között s azok ellenére is.” (468.)

Az általánosításnak ezen a fokán leparólt következtetések azonban már szükségszerűen magukban foglalják a történész önnön helyére és tudományágára vonatkozó reflexióit. Ezeket fejti ki részletesen a kötet utolsó harmadának öt tanulmánya. A történeti modellek elméleti megközelítését nyújtja gazdag példaanyaggal a *Modellalkotás és történettudomány* című tanulmány, míg *A magyar történetírás a két világháború között*, valamint a *Marc Bloch és az Annales-iskola* címűek a történetírás történetének két fejezetéről szólnak. Már ezekben is többször, közvetlenül szóhoz jutott a szerző történészi hitvallása, a két utolsó írás azonban — a címadó *A történelem veszedelmei* és az egy interjú szövegét közlő *Múltunkról — öncsonkítás nélkül* — kimondottan e kérdéseket járja körül. Rendkívül fontosnak tűnik az itt középpontba állított, másutt rejtettebben jelen levő önreflexiók hajlandóság. Ez nemcsak az állandó belső kontroll működtetésében segít, hanem kitüntetett szerepe van a (történész) szemlélet, hitvallás lehető precíz kialakításában, a gondolkodás vonatkoztatási pontjainak megválasztásában. A rendkívüli szakmai anyagismereten túl ez a reflexivitás teszi igazán hitelessé a történelem menetéről, az egyén és a történeti tendenciák viszonyáról, a Magyarország helyéről és fejlődéséről tett összefoglaló megállapításokat, gondolatsorokat.

Az elmondottakból nyilván az is kitetszik, hogy ezt a kutatói alapállást más társtudományokban is termékenynek érezzük. Ha már-

most hangsúlyozottan az irodalomtörténetírás szemszögéből gondoljuk végig a kötetben olvasottakat, akkor — a fenti tanulságon túl — mindenképpen kiemelendőnek tűnik, hogy több ponton is szoros érintkezés van a történész és az irodalmár lehetséges vizsgálata között. A Bél Mátyásról, Széchenyiről és a XVIII. század értelmiségéről írott tanulmányok eredményei elgondolkodtatóak az irodalomtörténészek számára is, elég utalnunk csupán a Hungarus-értelmiségről mondotakra, vagy az új típusú értelmiség kialakulásának az elemzésére. A II. Józsefről írott vázlat kapcsán megjegyzendőnek tűnik, hogy a felvilágosodás hazai modelljében harmadik erőként jelzett tendencia megnevezésére az — itt elsőül használt — „antifeudális reformizmus” látszik a legkövetkezetesebb megoldásnak, mindenesetre jobbnak a művelődéstörténeti monográfia nem egészen egyértelmű „jofinizmus” kategóriájánál.

Ezen tanulmányoknál áttételesebben ugyan, de szemléletformáló erejük következtében mégis erősebben hatnak azok az írások, amelyek fejlődési tendenciák, nagy történelmi összefüggések elemzését végzik el. „A történelem totális abban az értelemben, hogy a teljes múlt, az egész társadalomé és annak minden funkciójáé bele tartozik a gazdaságtól a politikán át a művelődésig és annak minden részletéig, a régmúlttól egészen a jelenkorig.” (490.) A történelem totalitásának ez az elve főleg, bár nem kizárólagosan a nagy összefüggések szempontjából kapcsolja a történettudományhoz a társtudományokat, köztük az irodalomtörténetírást. Viszonyukat, mint ahogy azt Kosáry Domokos is részletesen kifejtette művelődéstörténeti monográfiája bevezetőjében, mindenképpen a kölcsönös egymásrautaltság, az önállóan, saját speciális szempontjaik szerint végzett kutatások egymást termékenyítő, gazdagító hatása kell hogy jellemezze. Az elv gyakorlati megvalósítása azonban nem megy mindig zökkenőmentesen, hadd utaljunk itt csak a Kosáry Domokos által jó másfél évtizede kezdeményezett vitára Kazinczyról és a nyelvújításról, amelyben igazi, szempont egyesítő összegzés még nem látott napvilágot egyik részről sem.

A történelem totalitásának elvéből adódó másik lényeges tanulság a megközelítés lehetséges totalitásának szükségessége. Kosáry Domokos vizsgálatai a dokumentumelemzéstől a modellalkotásig terjedően sokfélék, közös bennük azonban a nagy összefüggések szem előtt tartása. A források feltárásának hátterében felsejlenek a kor egészének körvonalai, a modellek pedig éppen a sok-sok részvizsgálatból nőnek ki. „Modellen a történettudományban olyan gondolatilag kialakított elméleti rendszert értünk, amely a múlt objektív valóságának kisebb vagy nagyobb részeit a maguk összefüggéseiben, egyszerűsítve, vizsgálati célra reprodukálja. [. . .] A modell tanulmányozása az összefüggések vonalainak segítségével nemcsak rendező elvül szolgál a megalkotáskor elhagyott sok, látszólag széteső részjelenség

helyére illesztéséhez, hanem a vizsgálat tárgyáról új információk szerzését is lehetővé teszi.” (422.) A szerző szintetizáló szemlélete tehát kiváló eszközt talált a modellben, innen van eziránt megnyilvánuló elméleti érdeklődése is. Persze ez nem jelent kizárólagosságot: „Tévedés volna azonban bármelyik ilyen segédeszközt ezentúl egyedül üdvözítőnek, olyannak képzelnünk, amely a többit, lassan már szinte a történéssel együtt, mind pótolni tudja.” (379.) Megfontolandó szavak ezek az irodalomtörténetírás számára is. A kutatás tárgyát nem szabad, hogy elfedje a vizsgálati módszer nagyszerűsége, újdonsága, a vizsgálat maga; ez a reflexív kutatói magatartás félreértelmezése. A lényeg: a vizsgált totalitás minél teljesebb megértése, visszaadása; e törekvésben a textológiától, filológiától kezdve az értékelemzésen, stílustörténeten át az eszmetörténetig (és még sorolhatnánk) bármelyik módszerre lehet és kell támaszkodni, ami az adott helyen, az adott probléma megoldásához szükségesnek látszik.

Kosáry Domokos tanulmánykötetéből, ill. az ez által reprezentált életműből csak néhány fontosabbnak érzett vonást, gondolatkört lehetett e keretek között kiemelni. Legtanulságosabbnak az írásokban munkáló kutatói magatartás felmutatását véltük: ennek termékenyítő hatása messze túlmutat a történész szakma keretein. (Magvető)

DEBRECZENI ATTILA

A „VÁLASZ” VÁLASZTÁSAI

Nagy divatja van manapság a folyóirat-történelemnek. Elsősorban a harmincas-egyvenes évek lapjai iránt élénkült meg az érdeklődés: visszaemlékezések idézik az alapítás, a szerkesztőségi munka történetét és levegőjét, antológiák fogják újra össze az egykor együvé szánt írásokat.

Azt hiszem, okos divat ez: mai vitáinkhoz segít modelleket, választípusokat találni, többek között szellemi életünk fontos *szervezeti* kérdéseit illetően is. Hiszen ma újra erősödik egy olyan struktúra megtalálásának az igénye, amely egyszerre segíti karakteres műhelyek születését és gátolja meg az irodalom, a kultúra darabokra szakadását, egymással farkasszemmet néző szomszédvárokba való visszahúzóódását.

A folyóirat-szerkezetet illetően a kérdés az „irányzatos” vagy — a régi kultúrpolitikai terminussal élve — „népfrontos” lapok dilemmájaként szokott megfogalmazódni: mennyire válják, válhat-e egy műhely egy meghatározott irodalmi, esztétikai törekvés saját főrumává? Az azonos ízlés- és értékvonalmak mögötti világnézeti ro-